

էջերուն կը ծանուցանէ վաւարակ հոգիներ յԱսորիս և զհանդիպումն Ս. Մեսրոպի, դանիւթեան նշանագրոց գիւտը, նորա ուսուցանելն և անյալող ելքը. ՀԴ գլխում՝ ուր կը պատմէ վրաց և Աղուանից նշանագրոց դիւտը, ճիշդ կը համաձայնի կորեան 15 էջի աւանդածին, յերկուսին միանգամայն կը յիշուի Ս. Մեսրոպի երթն յաշխարհն Սիւնեաց, և նոցա իշխանին վասակայ ձեռնադրութիւնը, զոր չէ մարթ գտնել համառօտին մէջ, և գլխուն մէջ համաձայն 19 և 20 իջիցն կորեան կը պատմէ զկրկին առաքելութիւն Ս. Մեսրոպի յաշխարհս Հայոց, վրաց և Աղուանից. մի վասն վարդապետութեան նշանագրոց, միւս ևս՝ վասն քարոզութեան Աւետարանին. ուր կը յիշուին Գարդմանաց իշխանն խոշրս, թագաւորն վրաց Արմինդ և իշխանն Տաշրաց Արշակայ. իսկ համառօտին մէջ ընդ հակառակն մի միայն առաքելութիւն կը յիշուի. ՀԸ գլխուն մէջ կը պատմէ Մովսէս վաւարակ հոգի որդւոյն Արտաշի կամ Արտաշէսի թագաւորելն, որ համաձայն է կորեան 18 իջին, ուր կ'ըսուի թէ Մեսրոպ յետ երկրորդ առաքելութեան և գալտեան 'ի վաղարշապատ՝ հանդիպեցաւ Կաթողիկոսին Սահակայ և թագաւորին Հայոց Արտաշիսի. եւ իրօք այս ժամանակս վախճանած էր վաւարակուհի. և Կ. գլխում կը յիշէ Ս. Սահակայ թաղման հանդիսին մէջ զտիկինն Մամիկոնէից Դատրիկ, որ էր կին վարդանայ ստրատելատի. սոյնը կը գտնեմք կորեան յէջ 25. Այսպէս նաև ԿԱ գլխին՝ յորում կը պատմուին համաձայն կորեան, սերմնացան Նեստորականաց գալտատն 'ի Հայս և նոցա պատուհասակոծ արտաքսումն 'ի ձեռն Ս. Սահակայ:

Շարունակելի

Լ. ԲԱՐՍԵՂ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԵԶՆԻԿ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆ

Մեր ոսկեգարեան ինքնագիր մատենագրաց մէջ չկայ մէկն որ այնքան փոփոխութիւն կրած ըլլայ (գոնեաւ ըստ այլայլութեան կարգին), ինչպէս մեր ոսկեթափակն Եզնիկ. վասնզի ինչպէս կարելի պիտի ըլլայ մեկնել այն ամէն ետեառալութիւնը և ընդհատմունք իմաստից՝ որք յաճախ կը պատահին ընթերցողին աչաց, եթէ չընենք այսպիսի օրինաւոր ենթադրութիւն մի (ենթադրութիւն՝ զոր ստիպեալ ենք ընել գրեթէ մեր բոլոր ձեռագրաց նկատմամբ), թէ օտարաց ձեռք կամ օրինակողք խանգարած ըլլան այն հոյակապ չէնքը, որոյ երկու գեղեցիկ ձիւղերն էին՝ ճոխութիւն իմաստից և հմտութեանց, որ յետ այնքան այլայլութեանց ցարդ

իսկ անաղթօտ կը փայլէ 'ի նմա, և պայծառ կարգ մը՝ որ գրեթէ նը-
ւաղեր է:— Ի հաստատութիւն խօսիցս՝ դնենք հոս մի քանի դիտո-
ղութիւնք, մնացածը ընթերցողաց թողլով խորհրդածել:

Նախ, առաջին գրոց սկիզբը՝ եթէ գիտեալու լինէրք, պիտի տես-
նենք որ յետ գեղեցիկ յառաջաբանին, յորում վարդապետաբար Աստու-
ծոյ էութեան անքննելի լինելը կ'ապացուցանէ, խիստ բնական օրի-
նակ մի մէջ կը բերէ Աստուծոյ անպակաս իմաստութեան (էջ 8).
« Եթէ աղբիւրք մշտաբուրդիք հանապազ բղխեն և ոչ պակասն, ևն »
որ թուի թէ ներշնչութիւն մի է՝ եթէ ոչ և քաղուած ինչ ուրիշէ մը՝ Ս.
Բարսղի այն խօսքերուն 'ի ճառս վեցօրէից, ուր գետոց վրայ խօսելով
կ'ըսէ (յէջ 55 և 70). « Զի անտի ակունք մշտաբուրդիք բղխեսցեն,
որ յորդեալ ելանեն անդադար և ոչ պակասն, ևն ». և կամ (էջ 77).
« Որ ճեպեալ ստիպիցէ զյորդաբուրդս բղխումն աղբիւրցն... որ հանա-
պազ բղխեն և ոչ սպառին, և 'ի յաճախել զյորդութիւնսն՝ ոչ պա-
կասն, ևն ». Աստ պիտի նկատէ ընթերցողն, որ գրեթէ նոյն խօսքերը
և իմաստքը դարձեալ կը կրկնուին՝ ինչ որ առաջ ըսուած է, որով և
աւելի ևս կը ճապարկ ոճն և գրութիւնն:— Երկրորդ ճառին կամ
գլխին մէջ (9 — 11 էջ) կը ցուցնէ եզնիկ թէ յարարածոց որ է չար
և որ բարի, և ահա յանկարծ կը փոխէ իւր բանից կարգը. վասն զի
յետ ըսելու, թէ « Ապա ուրեմն է ինչ զօրութիւն ծածուկ, որ զապա-
կանիւն միմեանց խառնուածովք արար օգտակարս իրերաց », որ
բնական հետևութիւն մի է առաջին խօսքերուն, անմիջապէս կը յաւե-
լու, « Եւ որ առով միտս ունին, ոչ զչարժունսն՝ այլ զչարժիւն պար-
տին փառաւորել », ևն. և ապա մինչև յէջ 17 կը խօսի արեւելեան
չարժմանց և ուրիշ տարերաց վրայ, զորս կը պաշտէին հեթանոսք:

Ահա ակներև կը տեսնէ ամենայն ոք, որ այս կրկին իմաստքս բնաւ
չ'են կապուի իրերաց հետ. վասնզի, նախ՝ չարի և բարւոյ խնդրոյն
վրայ կը խօսէր, և ապա յանկարծ բազմաստուածութեան և հեթա-
նոսաց պաշտամանց մրայ. մինչդեռ շատ աւելի պատշաճ կը թուի՝
ըստ բնական կարգին՝ տանել այս երկրորդ մասը 'ի վերջս երկրորդ
գրոց կամ 'ի սկիզբն երրորդին, ուր ընդարձակ և ոճով կը խօսի լու-
սաւորաց չարժմանց և երկնային տարերաց վրայ:— Դարձեալ (յէջ
18 — 30) կ'առնու իւր առաջին խօսից կայ և կը ճառէ անդրէն
միևնոյն խնդրոյն վրայ. սակայն երկրորդ անգամ մի ևս ընդհատելով
իւր բանից ընթացքը, նոր խնդիր մ'ևս կը յարուցանէ, այն է հիւղեայ
խնդիրն. յորում թուի՝ թէ մերս եզնիկ մեղմով իմն կ'երթայ զկնի
հետոցն Ս. Բարսղի (վեց. Բ. ճառ, 25 — 28 էջ) մինչև իսկ նիւթա-
կան օրինակաց մէջ: Ի 25 էջն կը խոստանայ ցուցնել չարեաց
պատճառը. « Արդ հարկ է 'ի պատճառս չարեացն գալ և ցուցանել
թէ ուստի լինին չարիքն ». և իսկոյն նոյն էջին մէջ դարձեալ հիւղեայ
խնդրոյն կ'անցնի:— Աստ գեղեցիկ ճարտասանութեամբ և բանա-

կան փաստիւք կը հերքէ նոցա կարծիքը, որք երկուուքիւն (Dualism) կը վարդապետէին, որոյ գլխաւոր պաշտպանն էր Արիստոտէլ. և դարձեալ որք կ'ըսէին թէ Աստուած ընթերցալ կամ Ախսիկն Աիւռքէ (materia prima) ստեղծեց զաշխարհս, և միայն կերպարանք մը տուաւ անոր, ինչպէս կը վարդապետէ Պլատոն իւր Տիմէոս գրոց մէջ.

Եթեմերորդ գլխոյն մէջ կրկին հարցեր կը դնէ չարեայ նկատմամբ. նախ, թէ « Զարիքս որ լինին՝ ուստի իցեն », որոյ պատճառը կը բացատրէ նոյն գլխոյն մէջ (27 — 32). Իսկ երկրորդ հարցման գալով, « Զարիքն որ լինին անձինք ինչ իցեն թէ արգասիք անձանց », իսկոյն կը յարէ. « Ասեն, 'ի դէպ է կարծել թէ արգասիք անձանց ». և միայն այսու բանիւք շատանալով, կը ձգէ խօսից կապը՝ մինչև որ յէջն 34 յառաջ կը տանի և կը ցուցնէ թէ չարիքն անձնաւորք չեն. Այլ հարկ է դիտել աստ, զի ութերորդ ճառն կամ գլուխն (32 — 34 էջ) բոլորովին միջանկեալ հաստատած մի է՝ ընդ մէջ հարցման և նորա պատասխանոյն, եթէ կարելի լինի այսպէս ըսել, ուր դարձեալ հիւղեայ վրայ կը խօսի գրեթէ մի և նոյն իմաստիւք և բացատրութեամբ՝ ինչ որ յառաջն ըսեր է, զոր մարթ է կրկնաբանութիւն կոչել. Շատ հաւանական թուի, թէ այն հաստատածիկն՝ բոլորովին յօրինակողաց ներմուծեալ լինի և կամ անդր փոխադրեալ ուրիշ տեղէ մի. ինչպէս նաև այն կտորն. « Զոր կը գտնեմք 'ի վերջ կոյս երրորդ գրոց (էջ 235) միևնոյն խնդրոյն նկատմամբ. վասնզի բնաւ ոչ բնական և ոչ տրամաբանական կապ մ'ունին իրենց նախորդ և վերջին խնդրոց հետ. Իսկ այն մասն (34 էջ), « Եւարդ զհիւղեայն խնդիր թողեալ.... 'ի չարեայն խնդիր եկեացուք », նոյնպէս դարձեալ օրինակողի ուրուք արդիւնք է, իբրու նրբին քող մի՝ պատրուակելու մտք իւր յանդգնութիւնը և կամ զօդ մը երկու իմաստքը միացնելու մտք յաւելեալ:

Յետ ցուցանելոյ ապա օրինակօք և հաստատելոյ՝ թէ չարիքն 'ի կամաց ծնանին, և ոչ են բնութեամբ, յանդգատս կ'ընդհատի խօսքին կարգը (39 էջ). և ապա մինչև 'ի 59 էջ՝ այլևայլ խնդրոց վրայ կը ճառէ. զոր օրինակ, մարդոյս անձնիշխան կամաց ազատութեան վրայ, զոր արդէն երկրորդ գրոց մէջ ընդարձակ և վարդապետօրէն առիթ պիտի ունենայ ճառելու. սատանային վրայ՝ թէ ինչպէս փորձեց զԱդամ, սատանային բնութեան և անուան, նորա անձնիշխան կամաց և չարութեան վրայ, իսկ յէջն 59 դարձեալ կ'առնու 39 էջին մէջ ձգած խօսքին կապը՝ բռնելով « Ետ այս ամենայնի հաւանութեանց՝ յամառեալ զնոյն 'ի մէջ բերեն. բնութեամբ են, ասեն, չարիք և ոչ կամածիւնք », ևն. Սակայն դարձեալ 32 էջէն մինչև 'ի 111 էջն այլևայլ խնդիրներ կը յուզէ դիւահարութեանց, կախարդութեանց, և ուրիշ առասպելական կարծեաց կամ վիպաց վրայ, բացատրելով ըստ

կարի անոնց պատճառքը. և ապա վերջաբանով մի և նախաբանու-
թեամբ երկրորդ գրուցն՝ կը կնքէ առաջին գիրքը՝

Երկրորդ գրոց այն մասն՝ ուր բովանդակ Պարսից քէշին դէմ կը խօ-
սի, ամենէն աւելի ընտիր՝ իմաստասիրական կորովով լի և հարազատ
մասն է. զոր կարելի է ամբողջութիւն մի նկատել՝ բաց ՚ի վերջին էջերէն
(146—149), որ սակաւ մի կցկտուր կ'երևին, և ուր առանց վերջնական
եզրակացութեան կը ձգէ եզնիկ իւր խօսքը։ Յետ որոյ (յէջ 149—185)
կը սկսի դարձեալ այլևայլ մոլար կարծիքներ մէջ բերել և հերքել զա-
նոնք՝ նման յառաջին գիրս գտնուած խնդրոց, որ յիրաւի անոնց շարու-
նակութիւն կամ մաս մի են։ Դարձեալ այն կտորն՝ ուր կը խօսի
բախտից, ծննդոց և բաշխից վերայ՝ (155—163 էջ), գրեթէ հետևե-
ղութիւն մ'է Ս. Բարսղի վեցօրէից՝ եթէ ոչ բառից՝ գոնեա իմաստից
և օրինակաց (117—123)։ Իսկ յէջն 185 կը սկսի Գ գիրքն, որ ըստ
տպագրին վերջին մասն է Բ գրոց. ուր կը խօսի Յունաց իմաստնոց
դէմ, որք բնաւ չընդունելով մի Աստուածութիւն և Նախախնամու-
թիւն, կ'աստուածացնէին բնութիւնը, տիեզերքը և երկնից լուսաւոր-
ները. այս Գ գիրքս կ'արժէ առանձին նկատողութեան առնուլ։

Շարունակելի

Հ. Յ. Թ.

ՍՈՐԷՐԳԱՅՈՒԹԻՒՆԵՐ

ՍԱԼՄՈՍԱՅ ԳՐՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՅ

Դուիթ մարգարէին Սաղմոսաց գիրքը, երեք հազար տարիներու
միջոց, բիւրաւոր և միլիոնաւոր օրինակներ, նախ ձեռագիր՝ և ապա
տպուած, տարածուած է միլիոնաւոր ժողովրդոց ձեռք. գրեթէ ա-
մենայն ծանօթ լեզուներով թարգմանուած է. ինչպէս հին հրէական
եկեղեցւոյ մէջ, նոյնպէս ևս քրիստոնեայ կեկեղեցեաց մէջ, չեն կատա-
րուի ոչ մի պաշտամունք առանց Սաղմոսաց. ժամերգութեան մէջ,
Ս. Պատարագի միջոց, մկրտութեան, պսակի, նոյն և մեռելաթաղի ա-
տեն, մերթ չեն և ջուարթ, երբեմն տրտում և տխուր եղանակաւ կը
լսուի Ս. Մարգարէին ձայնը։ Չգիտեմ կայ արդեօք աշխարհիս վերայ,
դպրութեան տեղեակ մէկը, որ չզիտնայ Մ սաղմոսը, և իւր ծածուկ
մեղաց համար, ծածկագիրտին առաջ չզղչայ իւր մեղքերը։ Սրբազան
հայրապետներ, ճգնազգեաց արեղայններ, զղացեալ մեղաւորներ, հա-

1. Յեթներորդ դարու, մեծ Չափաբան Անանիա Շիրակացին՝ իւր առջին ունենալով դեւ-
չուան ևս, զԲարսղի և զԵղնիկ, անոնց բազմատութեամբ՝ աւելի ընդարձակել և հշիւր է սոյն
խնդիրը իւր գրոց մէջ «Յաւագո իրիայն զարտաց »։